

УДК / UDC: 340.132:004.8:342.7

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1\(56\).357247](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1(56).357247)**Марія Вікторівна Дубняк**

Державна наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України”.

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7281-6568>

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ НОВИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ

Анотація. У статті досліджується судова практика трансформації прав людини в умовах застосування штучного інтелекту. Особлива увага приділяється аналізу рішень Європейського суду з прав людини та судів окремих штатів США як прикладів різних правових традицій і підходів до оцінки впливу алгоритмічних систем на права людини. Досліджуються особливості застосування штучного інтелекту, які обумовлюють змістовну трансформацію прав людини, зокрема права на приватність, справедливий суд, недискримінацію та ефективні засоби правового захисту. Аналізуються судова практика та формуються нові склади матеріальних прав людини, які потребують захисту в умовах застосування штучного інтелекту, зокрема, право на пояснення алгоритмічного рішення (право на пояснення), право на людський перегляд, право на алгоритмічну рівність, право вибору взаємодії з людиною, право на цифрову автентичність джерел та право на нейтральну цифрову інфраструктуру.

Ключові слова: штучний інтелект, цифрові права, цифрова трансформація, інформаційне право, судова практика, ЄСПЛ, трансформація прав людини, право на пояснення, цифрова інфраструктура, технологічний нейтралітет, ефективний засіб правового захисту.

Mariia V. Dubniak

State Scientific Institution "Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine"

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7281-6568>

THE ROLE OF JUDICIAL PRACTICE IN SHAPING THE CONTENT OF NEW DIGITAL RIGHTS

Summary. The article examines judicial practice in the transformation of human rights in the context of the application of artificial intelligence through the prism of shaping their substantive content. Particular attention is paid to the analysis of judgments of the European Court of Human Rights and courts of individual U.S. states as examples of different legal traditions and approaches to assessing the impact of algorithmic systems on human rights.

The study explores the specific features of artificial intelligence application that determine the substantive transformation of human rights, in particular the right to privacy, the right to a fair trial, the right to non-discrimination, and the right to an effective remedy. Judicial practice is analyzed, and new components of substantive human rights requiring protection in the context of artificial intelligence are formulated, including the right to an explanation of an algorithmic decision (the right to explanation), the right to human review, the right to algorithmic equality, the right to choose human interaction, the right to digital authenticity of sources, and the right to a neutral digital infrastructure.

Keywords: *artificial intelligence, digital rights, digital transformation, information law, judicial practice, European Court of Human Rights, transformation of human rights, right to explanation, digital infrastructure, technological neutrality, effective remedy.*

Постановка проблеми. Тривалий час в науковому середовищі дискутується питання прав людини четвертого покоління, як прав пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями, широко відомих як цифрові права. Деякі дослідники виокремлюють два підходи до формування цифрових прав: підхід нормативної еквівалентності і адаптації наявних прав, та підхід юридизації через формування абсолютно “нових цифрових прав” [1, с. 21]. Інші дослідники вважають, що “традиційні механізми захисту прав і свобод людини, розроблені в доцифрову епоху, вже не здатні повною мірою реагувати на динаміку, непрозорість та масштаб загроз, що генеруються системами ШІ. Людство повинно мати реальні важелі впливу на технології, які так глибоко формують його сьогодення та майбутнє” [2, с. 107-108].

Попри широку дискусію та поляриність думок вчених як щодо категорій “цифрові права”, “нові цифрові права”, так і щодо доцільності виокремлення спеціального каталогу таких прав, у наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється питанню фактичних механізмів їх формування. Теоретичні підходи нормативної еквівалентності або юридизації нових прав здебільшого розглядаються на рівні концептуальних моделей, тоді як реальна трансформація змісту прав людини відбувається у правозастосовній площині.

Саме судова практика виступає тим середовищем, у якому абстрактні доктринальні конструкції набувають конкретного прояву. Розглядаючи спори, пов'язані із застосуванням штучного інтелекту, суди змушені тлумачити традиційні гарантії, такі як право на приватність, справедливий суд, недискримінацію, ефективний засіб правового захисту з урахуванням нових технологічних ризиків. У результаті відбувається не лише адаптація існуючих прав до цифрового середовища, а й поступова конкретизація їх матеріального змісту, що може свідчити про формування нових стандартів правового захисту.

Таким чином, проблема полягає у визначенні того, чи слід розглядати нові цифрові права як самостійну категорію прав людини, чи як результат еволюційного розвитку традиційних гарантій під впливом судової практики у справах, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту.

Результати аналізу наукових публікацій. У нашому попередньому дослідженні про переосмислення прав людини в еру штучного інтелекту, ми наводили системний аналіз думок українських вчених про категорію “цифрові права”, зокрема аналізуючи праці О.А. Баранова, К.І. Беякова, О.О. Барабаш, О.Б. Братасюка, О.С. Гиляки, О.М. Гришка, Н.Ф. Ментуха, Д.С. Перепьолкіна, С.М. Перепьолкіна, О.В. Петришина, Т. Попович, Н.М. Проданець, Ю.С. Разметаєвої, О.О. Сосули, Я.М. Лаврика, К.С. Тверезовської, А. Шаварина, Ф.П. Шульженка, Н.Д. Янчука. Попереднє дослідження було орієнтоване на пошук точки відліку в дискусії між Інтернет правами та цифровими правами, тому охоплював праці вчених з 2016 по 2023 рік [3, с.125-126]. Новими тенденціями в цій дискусії є переосмислення категорії “цифрові права” в категорію “нові цифрові права” через застосування технологій штучного інтелекту. Цікаво, що в науковій царині не було єдності у формуванні каталогу цифрових прав, їх відмежування від “інтернет прав”, так невизначеним є і перехід до іншої категорії “нових цифрових прав”. У даній публікації ми аналізуємо праці вчених за 2024-2025 роки, таких як В. Базалицький, І. Берназюк, А. Гачкевич, Н. Горгіладзе, В. Венгер, А. Кошман,

О. Костенко, С. Кравчук, С. Василенко А.Лабик, Н. Чудик, а також судову практику щоб дослідити формування змісту “нових цифрових прав”.

Метою публікації є комплексний аналіз практики Європейського суду з прав людини та інших судів у справах, пов’язаних із застосуванням штучного інтелекту для з’ясування того, чи охоплює існуюча правова система достатні та ефективні форми захисту прав людини від наслідків застосування ШІ.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій доктрині активно формується підхід до осмислення так званих “нових цифрових прав” як самостійних прав людини. Окремі наукові дослідження пропонують не лише теоретичне обґрунтування їх появи, а й конкретні нормативні формулювання правових гарантій, необхідних для забезпечення прав людини в умовах цифрової трансформації. Так в монографічному дослідженні О. Костенко пропонує закріплення таких прав, як: “право на цифрову гідність та неалгоритмічне існування, право на цифровий суверенітет особи і контроль над власною інформаційною хмарою, право на кібернетичну нейтральність та неалієнованість цифрової суб’єктності, право на цифрову емпатію та гарантії незалежної когнітивної саморегуляції, право на цифрову тілесність та психофізичну цілісність у віртуальних середовищах, право на цифрову прихованість та неспостережуваність, право на цифрове самостворення і ідентифікаційну самопрезентацію, право на псевдонімність, анонімність та цифрове приховування даних і слідів, право на цифрове забуття і перезапуск цифрової історії, право на інформаційну невидимість і статус офлайн існування, заборону цифрової дискримінації та створення цифрових каст, право на кіберфізичну цілісність у системах ШІ, право на контроль над псевдоособистістю, цифровими аватарами та представниками, право на цифрове забуття, деіндексацію та видалення інформації створеної або обробленої ШІ” [4, с. 142-179].

Для сучасних правових досліджень цей каталог прав є досить сучасним та таким, що кричуще привертає увагу до проблематики прав людини в цифровому середовищі. Поміркуємо над класифікацією цих прав за критерієм “об’єкт захисту”. Опис цих прав є надмірно деталізованим, коли один і той самий інтерес особи набуває захисту у всіх формах і способах взаємодії в цифровому середовищі. Наприклад, загальним об’єктом захисту виступає цифрова ідентичність у різних формах прояву особи в цифровому середовищі, наприклад ідентифікація, створення аватару, псевдоніму (*на думку автора статті, ці форми прояву захищаються такими правами з вищезазначеного каталогу як: право на цифрове самостворення і ідентифікаційну самопрезентацію, право на псевдонімність, анонімність та цифрове приховування, право на контроль над псевдоособистістю, цифровими аватарами частково право на цифрову тілесність*). Так само деталізується група прав, щодо контролю над інформаційною присутністю (*на думку автора статті до таких прав відносяться: право на цифрову прихованість і неспостережуваність, право інформаційної невидимості і статусу офлайн, право на цифрове забуття, цифрове забуття щодо створення або обробки ШІ*).

Суперечливим видається і формулювання “право на цифровий суверенітет” оскільки категорія “суверенітет” є категорією публічного права, а перенесення її на індивіда потребує методологічного обґрунтування, яке в монографії не запропоновано, оскільки робота присвячена формуванню статей цілого цифрового кодексу, а не тільки теоретичному аналізу про сутність таких прав.

Зауважимо, що формулювання “нових прав” для цифрового середовища та захисту прав людини від впливів конкретних технологій, таких як штучний інтелект, є складним завданням, під час вирішення якого є багато ризиків, зокрема: ризик концептуальної

плутанини між правом людини і принципом організації інформаційної інфраструктури; ризик метафоризації правового регулювання у сфері ШІ.

Ризик правової метафоризації становить одну з форм порушення принципу правової визначеності, оскільки використання міждисциплінарних категорій у тексті закону знижує передбачуваність його застосування та ускладнює встановлення стандартів доказування. Принцип правової визначеності – це фундаментальна вимога до системи права, а ризик метафоризації – це конкретний дефект нормотворення, коли використовуються образні, міждисциплінарні або етично насичені категорії, які не пов'язані з правовими категоріями.

Можна і надалі аналізувати запропонований каталог цифрових прав, оскільки такий доробок є достатньо об'ємним та сміливим. Водночас, для подальшого розвитку концепції Цифрового кодексу, на нашу думку, необхідні укрупнення прав у концептуальні блоки, чіткіші межі між правом і етикою, онтологічна визначеність об'єкта захисту, тобто, що саме підлягає захисту: дані, цифрова репрезентація, психоемоційний досвід, алгоритмічний профіль, прогноз, аватар, нейродані тощо.

Ми згодні з думкою С. Кравчука та В. Василенка, про те, що “всі сучасні правові рішення повинні мати фундаментальну теоретико-правову базу, бути юридично науково обґрунтованими та виваженими, враховувати специфіку ШІ, забезпечуючи баланс між усестороннім захистом суспільства та стимулюванням технологічного прогресу” [5, с.154].

З метою усунення ризиків надмірного втручання технологій ШІ в приватні сфери життя людини, І. Берназюк формулює низку доповнень до статей Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема до ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), доповнення до ч. 2 ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту), ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації), ст. 17 Конвенції (заборона зловживання правами) а також до ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції (про захист права власності) [6, с. 95-96].

На нашу думку, ідея доповнення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод спеціальними положеннями щодо впливу технологій штучного інтелекту відображає ширшу доктринальну дискусію про адекватність існуючої системи прав людини в умовах цифрової трансформації. З одного боку, може здаватись, що існуюча система засобів правового захисту (стаття 13 Конвенції) не завжди забезпечує ефективне оскарження алгоритмічних рішень через складність доведення причинно-наслідкового зв'язку, технічну непрозорість моделей та відсутність доступу до вихідних даних. Проте практика ЄСПЛ демонструє здатність Суду розширювати зміст статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), та інших статей на такі сфери захисту як: зберігання біометричних даних, цифрового стеження та масового збору інформації, що свідчить про потенціал існуючої конструкції.

Крім того, створення спеціальних норм щодо ШІ може спричинити ризик ієрархізації прав або непрямого звуження їх змісту шляхом надмірної конкретизації, що суперечить універсальному характеру конвенційної моделі. Такі пропозиції можуть порушити правовий принцип технологічної нейтральності, за якого захисту підлягає саме право особи, без необхідності врахування чи було порушення здійснено в аналоговому світі чи цифровому. Вбачається, що існуючі статті Конвенції здатні ефективно захищати права людини від загроз, які створює застосування ШІ в різних сферах.

В дослідженні І. Берназюк зазначає аргументи для підтримки своїх пропозицій, зокрема: “в аспекті розвитку технологій ШІ та їхнього впливу на права людини може

виникнути потреба в ухваленні окремого Протоколу до Конвенції щодо захисту прав людини в умовах використання штучного інтелекту; 2) “нові права людини” в умовах використання технологій ШІ, а саме: право на пояснення і перегляд рішень, ухвалених за допомогою ШІ; право на участь людини в прийнятті або перегляді адміністративних чи судових рішень; заборона алгоритмічної дискримінації; особливості ухвалення автоматизованих рішень в публічному секторі. Для усунення виявлених недоліків ЄКПЛ пропонується: 1) внести зміни до статей Конвенції для забезпечення поваги до прав людини у цифровому середовищі та запровадження права на отримання зрозумілого пояснення рішень, ухвалених за допомогою ШІ, і права на їхнє оскарження; 2) передбачити заборону алгоритмічної дискримінації та встановити вимогу обов’язкового людського контролю за автоматизованими рішеннями в публічному секторі; 3) розробити окремий Протокол до Конвенції, який покладе на держави зобов’язання щодо нормативного регулювання використання ШІ, забезпечення ефективного нагляду, аудиту та правового захисту, а також сприяння цифровій грамотності населення” [6, с.96-97].

На нашу думку, протоколи до Конвенції історично спрямовані на розширення каталогу прав або удосконалення механізму їх захисту, а не на встановлення детальних регуляторних обов’язків держав у конкретній технологічній сфері. Тому ідея “протоколу про ШІ”, який би покладав на держави нормативні та наглядові функції, виходить за межі традиційної логіки конвенційної системи та наближається до моделі окремої галузевої міжнародної угоди.

Разом з тим вбачаємо доцільними сформовані пропозиції про прийняття окремого Протоколу Конвенції про посилення захисту прав людини через застосування ШІ, без змін цих прав в тексті самої Конвенції, що збереже систему захисту прав людини без порушення принципу технологічної нейтральності.

У вище проаналізованих дослідженнях пропонуються системні рішення, які базуються на різних правових механізмах, проте дослідники надають характеристику окремим правам людини, які необхідно удосконалити чи запровадити їх захист. В інших дослідженнях, попри зазначення назв “нових цифрових прав”, дослідники зупиняються на поодинокому аналізі конкретного права, а не на системному обґрунтуванні цілісного каталогу цифрових прав.

Так, зокрема, дослідники В. Венгер та А. Кошман відносять до “нових цифрових прав” такі права як, право на мережевий нейтралітет, право на захист від автоматизованого ухвалення рішення, право бути офлайн, право на цифрову ідентичність [1, с. 21]. Детально зупиняються на перевагах юридичного закріплення права “не бути суб’єктом автоматизованого ухвалення рішень”, підтримуючи позицію, що “нормативна фіксація цього права полегшує судам і науковцям розроблення доктрини, що спрощує виявлення порушень, визначення завданої шкоди, подання позовів” [1, с.23].

Окремі аспекти захисту біометричних даних у зв’язку із широким використанням ШІ, розглядає Н. Горгіладзе та пропонує “запровадити процедури алгоритмічного аудиту, які дозволять виявляти ризики дискримінації та порушення пропорційності при обробці біометрії; створити державний реєстр високоризикових систем штучного інтелекту, що забезпечить прозорість та публічний контроль за технологіями, які оперують біометричними даними; законодавчо закріпити процесуальне право на пояснення логіки алгоритмічного рішення, гарантувавши можливість його оскарження; посилити повноваження органів із захисту персональних даних у сфері моніторингу алгоритмічних процесів і транскордонної передачі біометричної інформації” [7, с. 9-10].

Дослідниця А. Лабик з'ясовує сутність права на пояснення, вказує, що “право на пояснення становить невід'ємний елемент цифрових прав особи. Воно дозволяє встановити чіткий контроль над автоматизованими процесами не лише з боку конкретних операторів чи суб'єктів владних повноважень, а й особи, щодо якої рішення приймається. Включаючи закріплення таких гарантій як право на інформацію про факт використання відповідних систем, право на тлумачення логіки та причин остаточного рішення, з'ясування його правових наслідків і можливості оскарження, нормативна регламентація права на пояснення алгоритмічних рішень є одним із важливих кроків на шляху до встановлення належного рівня захисту прав і свобод людини в умовах цифрової трансформації” [8, с. 213].

На думку, В. Базалицького, “право на пояснення може виявитися на практиці більш важливим, ніж будь-яке інше право, на яке має право суб'єкт даних згідно з GDPR. Забезпечення балансу між алгоритмічною прозорістю та правами третіх сторін, такими як захищені права інтелектуальної власності або комерційні таємниці, з урахуванням можливих технічних перешкод, є складним завданням. Це може бути однією з причин, чому Європейська комісія ухвалила остаточну редакцію статті 22(3) GDPR без явного посилання на право на пояснення, “описане” в статті 71 GDPR” [9].

У дослідженні А. Гачкевич аналізує “право на безпечний ШІ”, яке він розуміє “як право на безпечне використання систем ШІ. Його значення полягає в гарантії того, що таке використання не завдасть шкоди та не спричинить інших небажаних наслідків, а розробка систем ШІ не повинна загрожувати людству” [10, с. 37].

До системи ефективних механізмів захисту прав та інтересів осіб, що взаємодіють з системами ШІ, на думку Н. Чудник, має входити “розробка стандартів прозорості алгоритмів, впровадження механізмів оскарження автоматизованих рішень та забезпечення належного рівня захисту персональних даних” [11, с. 46].

Як ми зазначали вище, у процесі нормопроекування для регулювання ШІ існує ризик метафоризації правових норм. Здійснюючи кримінологічні рефлексії щодо маніпулювання свідомістю Н.А. Савінова звертає увагу на формулювання “п.а)”, ст.5 AI Act, який забороняє “розміщувати на ринку, вводити в експлуатацію або використовувати систему штучного інтелекту, яка використовує підсвідомі методи поза свідомістю людини, або цілеспрямовано маніпулятивні чи оманливі методи, з метою або наслідком суттєвого спотворення поведінки особи або групи осіб шляхом суттєвого порушення їхньої здатності приймати обґрунтоване рішення, тим самим змушуючи їх приймати рішення, яке вони б інакше не прийняли, таким чином, що це завдає або обґрунтовано ймовірно завдасть цій особі, іншій особі або групі осіб значної шкоди” [12] (підкреслення — авт.).

Критичному аналізу підлягають усі підкреслені категорії, адже у процесі проектування AI Act допущено, на нашу думку, саме помилку метафоризації, у кожній з цих категорій. Як вказує Н.А. Савінова, “з наданих конструкцій ми маємо вбачати такі основні для тезаурусу легітимної протидії подібним діям, новітні для правової доктрини України термінопоняття: А) щодо сутності впливу системи: підсвідомі методи поза свідомістю; цілеспрямовані маніпулятивні методи; оманливі методи. Б) щодо наслідків застосування таких методів: суттєве спотворення поведінки; порушення здатності приймати обґрунтовані рішення; прийняття рішення, яке б вони інакше не прийняли” [13, с. 42]. “Мішенню впливів” в такому формулюванні є саме підсвідомість людини, тому і об'єкт “свідомість людини” також потребує правового доктринального осмислення.

У дослідженні Н.А. Савінова резюмує, що такий об'єкт як “безпека свідомості” в Україні взагалі не лише не убезпечений, а й взагалі цей феномен не в праві не інституціалізований, ані в інформаційному праві, ані в кримінальному праві, ані, логічно, в конституційному”... тому “в правовий тезаурус вже зараз потребують поняття “свідомість”, “підсвідомі впливи”, “маніпуляція поведінкою”, “впливи на прийняття рішень” і т.д.” [13, с. 42].

Однією з відповідей на питання про триваючу і нескінченну дискусію про цифрові права та “нові цифрові права” є саме складність ідентифікації конкретного об'єкта правової охорони, різноманітності форм прояву та порушення в цифровому середовищі, особливо з урахуванням застосування ШІ, та ризик метафоризації норм, коли їх практичне застосування видається вкрай ускладненим.

Конкретно кажучи, немає ще правової охорони такому об'єкту як “безпека свідомості”, а вже намагаємось заборонити практики щодо більш складного об'єкта “підсвідомість”, “маніпуляція”, “вплив”. Тому такі положення нормативних актів, у практичній площині захисту прав людини, набувають більше метафоричного сенсу, ніж ефективного механізму правового захисту.

Перейдемо до аналізу судової практики порушення прав людини, де прямо згадуються технології ШІ. Здійснивши аналіз в базі даних Суду HUDOC, у практиці ЄСПЛ є чотири рішення, в яких прямо згадується словосполучення “штучний інтелект”.

У справі *Ships waste oil collector b.v. and others v. the Netherlands* (2799/16 and 3 others) декілька компаній скаржились на незаконний збір та передачу даних перехоплення, що вважали порушенням ст. 8 Конвенції, порушення Директиви 2002/58/ЄС (зі змінами) щодо обробки персональних даних та захисту конфіденційності в секторі електронних комунікацій.

У процесі розгляду справи судді порушували питання: “чи підпадають компанії під дію статті 34 Конвенції, і як саме, і чи мають вони право подавати індивідуальні заяви до Суду як жертви порушень прав людини”. Згідно зі статтею 34, для того, щоб подати позов до Суду, заявник повинен стверджувати, що він є жертвою, і бути або “особою, неурядовою організацією, або групою осіб” [14, п. 10, 11].

Питання виникає у лінгвістичному ключі тлумачення текстів Конвенції англійською та французькими мовами.

Згідно зі статтею 34, термін “особа” в англійському тексті виглядає ширшим, ніж формулювання у французькому тексті. Дійсно, юридичні особи, такі як компанії, часто називають юридичними особами, тому варто розглянути, чи можуть компанії подавати позови, які є допустимими за пунктом *ratione personae*, тобто категорії “особа”. Оскільки, французький текст статті 34 надає вужче значення терміну “особа” [14, п. 12, 13].

Відповідаючи на це питання, викладеного в окремій думці, суддя Serghides, зазначає, що “французький термін забороняє компаніям мати статус жертви через звужене трактування категорії “особа”, у майбутньому це виключатиме можливість надавати статус жертви різним формам штучного інтелекту.

Якщо форми штучного інтелекту, що володіють деякими функціями фізичних осіб, такі як роботи, шукають захисту в Суді, звужене розуміння категорії “особи” як фізичне тіло, також виключатиме можливість захисту за розширеним тлумаченням категорії “особа”.

Якщо одного дня держави-члени вирішать забезпечити певний захист штучного інтелекту, це краще зробити за допомогою нового Протоколу. Новий Протокол також надасть можливість твердо та чітко встановити правову основу для претензій суб'єктів, відмінних від фізичних осіб, включаючи компанії. Однак залишається лише

дивуватися, як такий розвиток подій у майбутньому, якщо він відбудеться, може бути узгоджений з головною метою Конвенції щодо ефективного захисту прав людини та принципу людської гідності!

Якщо в майбутньому штучний інтелект матиме права, подібні або суміжні з правами людини, що гарантуються Конвенцією, як це передбачено новим Протоколом до Конвенції, як можна бути впевненим, що він сам поважатиме права людини, верховенство права та принцип демократії. Хоча цілком можливо, що автономний штучний інтелект у майбутньому може скористатися захистом прав, подібних або суміжних з правами людини, що містяться в Конвенції, водночас вкрай важливо, щоб це йшло пліч-о-пліч зі здатністю та обов'язком штучного інтелекту для поваги до прав людини, верховенства права та принципу демократії” [14, п. 47-49].

Дана окрема думка важлива в прецедентній практиці ЄСПЛ, оскільки закладає підстави для визнання в майбутньому прав ШІ на захист прав людини за нормами Конвенції та допустимістю розгляду заяви, як такої, що подала “особа”.

На нашу думку, вказані аргументи суддя використав для розширення рамки тлумачення категорії “особа” і як метод “доведення від зворотного”. Проте сама логіка і можливість розгляду різних форм ШІ як суб’єктів, які потенційно можуть звертатись в ЄСПЛ за захистом порушених прав, є надзвичайно прогресивною.

За контекстним аналізом практики ЄСПЛ щодо згадок “artificial intelligence” в текстах рішень даних Суду HUDOC, проведеного О. Кутовим та С. Бурмою, дослідники встановлюють, що “у більшості рішень Суд відзначає технологічний прогрес не як проблему чи загрозу для прав людини, а як фактор, який слід враховувати у разі створення механізмів захисту прав людини, зокрема для забезпечення приватного життя” [15, с. 42] “система захисту прав людини перебуває під загрозою через стрімкий розвиток ШІ... Проте це не означає, що з часом Суду не доведеться частіше розглядати справи, пов’язані із ШІ, оскільки він дедалі більше проникає в наше життя та має величезний потенціал для розвитку” [15, с. 42].

На нашу думку, саме відсутність матеріального права, яке захищає особу від наслідків застосування штучного інтелекту, є причиною, через яку кількість звернень до суду за захистом прав така незначна. Адже описати та обґрунтувати суть порушення, в контексті закріплених в Конвенції прав, інколи є достатньо складно, тому ідея про прийняття окремого Протоколу, висловлена в окремій думці судді Serghides, вбачається нагальною і перспективною.

Досліджуючи появу Інтернет прав, ми помітили, що “право на забуття” сформувалось спочатку в судовій практиці, а згодом дістало як наукового осмислення так і закріплення в GDPR. Відтак досліджуючи “нові цифрові права”, ми також проаналізуємо судову практику, які саме права чи інтереси захищають заявники в контексті порушення їх прав технологіями ШІ.

У справі *Loomis v. Wisconsin* судова система США застосовувала алгоритм оцінки ризику рецидиву (COMPAS) при винесенні вироку. Вже сама непрозорість алгоритму і можливе врахування дискримінаційних чинників породили запитання щодо порушення процесуальних прав обвинуваченого (право на справедливий суд) та недискримінацію, оскільки алгоритм міг враховувати расу чи інші неприйнятні ознаки без можливості оскаржити це у суді [16].

У справі *Dr. Nasser Mohamed v. Waymo* заявник доктор Нассер Мохамед заявив, що компанія, що займається розробкою автономних транспортних засобів, відмовила йому в обслуговуванні, оскільки його ім’я схоже на мусульманські та близькосхідні імена зі списку урядових санкцій. Помилка виникла через програму штучного інтелекту, яка

сканувала список санкцій Управління контролю за іноземними активами, складений Міністерством фінансів США. Хоча його ім'я безпосередньо не вказано у списку, а має лише схожість з “одним або кількома мусульманськими чи близькосхідними іменами зі списку”, проте відмова в обслуговуванні з цієї причини порушила його права [17].

На підставі цих прикладів, ми б могли говорити про необхідність закріплення “нових цифрових прав” через застосування ШІ, але фактично технологія лише масштабує порушення і формує нові ризики для “традиційних” закріплених у Конвенції прав, на недискримінацію, на справедливий суд, право на ефективний засіб правового захисту, право на повагу до приватного життя.

Якщо ми проаналізуємо таку категорію як “право на алгоритмічну справедливість”, то це право включатиме три окремі елементи:

- право на пояснення алгоритмічного рішення (право на пояснення),
- право на людський перегляд,
- право на алгоритмічну рівність.

Щодо “права на алгоритмічну рівність”, його порушення можна продемонструвати рішенням французького органу нагляду за рівністю, який встановив, що “реклама у соціальній мережі Facebook є сексистською, оскільки вакансії для механіків орієнтовані на чоловіків, тоді як реклама для вихователів дошкільних закладів орієнтована на жінок”, а міністерство юстиції США заявило, що “система реклами житла на платформі дискримінує користувачів за такими характеристиками, як раса, релігія та стать”. За наслідком цих рішень та тиску правозахисних організацій компанія Meta погодилася змінити алгоритми Facebook [18].

Окремого осмислення потребує “право вибору взаємодії з людиною”. Таке право має включати можливість відмовитися від взаємодії з автоматизованою системою, звернутися до процедури людського нагляду, перегляду рішення, чи людського контролю або забезпечувати можливість вибору альтернативних способів отримання послуг чи рішень у разі, коли автоматизований механізм може бути недостатньо зрозумілим чи справедливим для заявника. Проілюструвати цю ситуацію можливо через тотальну автоматизацію усіх сервісів підтримки на цифрових платформах, коли форма подання заявки можлива лише за визначеними категоріями через бот, а спілкування з оператором-людиною підміняється на набір автоматичних інструкцій чат-бота. Скарги користувачів по суті не розглядаються.

Наступна група прав пов'язана з правами на цифрову автентичність та нейтральну цифрову інфраструктуру. У системі інформаційно-правових відносин, що формуються під впливом технологій штучного інтелекту, особливого значення набуває право на цифрову автентичність, яке покликане захистити людину від втрати орієнтирів між реальним і штучно згенерованим інформаційним середовищем. Його ядром є інтерес особи до достовірної інформації, можливості здійснити усвідомлений вибір та зберегти довіру до публічної комунікації. Право знати, що контент створено або істотно модифіковано системами ШІ, безпосередньо пов'язане з обов'язками маркування ШІ-генерованого контенту в Європейському AI Act.

Тісно з цим пов'язане “право на цифрову автентичність джерел”, що актуалізується у зв'язку з проблемою “галюцинацій” великих мовних моделей, коли система створює формально переконливі, але фактично вигадані посилання, цитати або факти. Інтерес особи полягає у можливості перевірити походження інформації та спиратися на достовірні джерела при прийнятті рішень, зокрема у професійній, науковій чи правовій діяльності. У судовій практиці вже зафіксовані випадки, коли адвокати у США подавали до суду процесуальні документи з посиланнями на вигадані рішення, згенеровані ШІ.

Судді накладають санкції на адвокатів за недобросовісну поведінку, що загострює питання про межі допустимого використання генеративних моделей у правозастосуванні. Порушення “права на цифрову автентичність джерел” підриває принцип правової визначеності та може мати серйозні наслідки для реалізації права на справедливий суд і доступ до правосуддя.

У справі *Lexos Media IP LLC v. Overstock.com Inc.* федеральний суд штату Канзас оштрафував адвокатів на загальну суму \$12 000 за подання процесуальних документів із цитатами та витягами, сфабрикованими генеративним ШІ (ChatGPT), що не існували в реальному правовому полі. Суд підкреслив, що використання ШІ без перевірки може вводити в оману та підривати професійні стандарти. “Обсяг судової практики, що виник за останні кілька років через залежність адвокатів від неперевіраних досліджень генеративного штучного інтелекту, часто породжує галюцинаційну юридичну силу” [19].

У справі *Gauthier v. Goodyear Tire & Rubber Co* Федеральний суддя Техасу наклав санкції на адвоката за подання судових документів із вигаданими справами та цитатами, згенерованими штучним інтелектом, оскільки помилки ШІ продовжують ставити адвокатів у скрутне становище. Представникам іншої сторони знадобилось декілька тижнів, щоб знайти справи, які вигдав заявник. Однак, після численних переписок та судових засідань адвокати заявника не внесли уточнення в свої клопотання, навіть після визнання факту помилки і використання ШІ [20]. В іншій справі, адвокат при апеляційному оскарженні включила вигадане штучним інтелектом рішення суду до апеляційної скарги [21].

Серед заходів реагування американські суди накладають штрафи на адвокатів за неналежне надання доказів; ініціюють розслідування про відсторонення від юридичної практики; видають розпорядження, що попереджають адвокатів про відповідальність за використання ШІ у справах, які вони розглядають; скликають комітети етики для аналізу випадків зловживання ШІ в судочинстві; зобов’язують адвоката надати копії рішень клієнту, всім колегам та партнерам фірми, що очевидно має характер репутаційних втрат, та подальшого відсторонення від практики чи втрати ліцензії [22].

Ці приклади ілюструють, як суди в США вже реагують на ризики непрозорих посилань і штучно створених тверджень з використанням ШІ, демонструючи реальні наслідки порушення професійної етики та стандартів доказування і не закріплення права на “цифрову автентичність джерел”. Більш того, судді в США експериментують з альтернативними механізмами усунення таких проявів в правосудді.

Варто відзначити, що ми надали вибірковий ілюстративний перелік справ, проте з 2022 року їх кількість постійно збільшується, оскільки адвокатам в США не заборонено використовувати ШІ, проте вони зобов’язані виконувати вимоги належності і допустимості доказів.

Також доцільно проілюструвати інше право “право на технологічний нейтралітет”, яке означає, що держава та регулятори не повинні нав’язувати конкретні технологічні рішення чи технічні архітектури, забезпечуючи рівні умови для розвитку інновацій та захисту прав користувачів незалежно від обраної технології. Порушення технологічного нейтралітету здатне призвести до структурної залежності від окремих постачальників або платформ, що неодноразово критикувалося у звітах європейських інституцій щодо цифрового суверенітету.

У свою чергу, право на мережевий нейтралітет є фундаментальною гарантією рівного доступу до інформації та цифрових сервісів, незалежно від їхнього змісту, джерела чи технологічної природи. Воно набуло практичного наповнення у численних

спорах між телекомунікаційними операторами та регуляторами, зокрема у рішеннях Суду Європейського Союзу щодо заборони пріоритетного трафіку або “zero-rating”-практик, які спотворюють конкуренцію та впливають на свободу доступу до інформації. У контексті ШІ це право набуває нового значення, оскільки алгоритмічні системи дедалі частіше інтегруються у мережеву інфраструктуру та можуть опосередковано впливати на видимість контенту, швидкість доступу або пріоритетність сервісів. Його порушення створює ризик фрагментації публічного простору та обмеження інформаційного плюралізму.

Європейський Суд Справедливості (СЈЕU) у спільних справах C-807/18 та C-39/19 (рішення від 15 вересня 2020) підтвердив, що практика zero-rating, коли певний інтернет-трафік не враховується в межах тарифного пакета, може суперечити вимозі недискримінаційного поводження з трафіком, передбаченій Регламентом (ЄС) 2015/2120 про нейтральність мережі. Суд наголосив, що провайдери повинні розглядати “zero-rating” в контексті впливу на вибір користувачів і потенційного обмеження доступу до інших сервісів [23].

Рішення СЈЕU щодо практик zero-rating підтверджує, що навіть комерційні тарифи мають оцінюватися з урахуванням впливу на рівний доступ до інтернет-послуг та свободу користувачів у цифровому середовищі. Ці кейси є важливим прецедентом у Європейському праві, який підкреслює значення нейтральності інфраструктури як складової комплексного захисту прав користувачів у цифровому просторі.

Таким чином, право на інформаційну автентичність і право на нейтральну цифрову інфраструктуру виступають системоутворюючими елементами сучасного інформаційного права, спрямованими на збереження довіри, прозорості та рівності у цифровому середовищі, де штучний інтелект дедалі активніше формує умови доступу до інформації та впливає на реалізацію фундаментальних прав і свобод людини.

У сукупності зазначені права виступають не лише технічними вимогами, а й вираженням фундаментальних гуманітарних і правових цінностей, що забезпечують баланс між інноваційним потенціалом штучного інтелекту та захистом прав і свобод людини у цифровому суспільстві.

Висновки. В епоху тотальної алгоритмізації переосмислення прав людини набуває стратегічного значення. Традиційний правовий інструментарій, сформований у доцифрову добу, демонструє очевидну обмеженість перед викликами непрозорості (“чорної скриньки”) та масштабу загроз систем штучного інтелекту (ШІ). Сучасна доктринальна дискусія зосереджена навколо двох векторів: “нормативної еквівалентності” (адаптації існуючих стандартів) та радикальної “юридизації нових прав” (створення нового каталогу “нових цифрових прав”). Попри активні наукові пошуки в межах концепту *DIA-rights* (*методологічний концепт для аналізу змісту та каталогів прав людини в рамках “Internet rights”, “Digital rights”, “AI-related human rights”* [3, с.124]), крапка в цій дискусії досі не поставлена. В більшості випадків теоретичні моделі “прав четвертого покоління” залишаються академічними конструкціями з метафоричним описом прав. Для аналізу трансформації прав людини доцільно змінити увагу з теоретичного нормопроекування у правозастосовну площину проблем судової практики у зв’язку із застосуванням технологій ШІ.

2. Із сформованого раніше каталогу Прав людини, пов’язаних з технологіями ШІ (*AI-related human rights*) з урахуванням рішень Європейського Суду Справедливості, ЄСПЛ, та окремих судів США встановлено прогалини в ефективності захисту прав людини від впливу ШІ систем. Так, Справи *Loomis v. Wisconsin* (алгоритм COMPAS) та *Dr. Nasser Mohamed v. Waymo* підтверджують, що ШІ часто не створює нових видів

порушень, а масштабує існуючу дискримінацію. У справі *Meta/Facebook* щодо сексистської реклами вакансій було визнано необхідність правової регламентації “права на алгоритмічну рівність”. Критично важливим стає «право на цифрову автентичність джерел». Судові санкції у справах *Lexos Media IP LLC* та *Gauthier v. Goodyear Tire & Rubber Co* (штати Канзас та Техас) за використання адвокатами вигаданих прецедентів від “галюцинацій” ШІ свідчать про те, що недостовірність алгоритмічних даних прямо підриває принцип правової визначеності. Це не лише етичне питання, а загроза засадам справедливого суду. Нарешті, право на нейтральну цифрову інфраструктуру, підтверджений CJEU у справах щодо *zero-rating* (C-807/18 та C-39/19), демонструє, що захист інформаційного плюралізму вимагає обмеження комерційних практик.

3. Таким чином, окремі права з систематизованого каталогу “Прав людини, пов’язаних з технологіями ШІ”, зокрема: право на пояснення алгоритмічного рішення (право на пояснення), право на людський перегляд, право на алгоритмічну рівність, право вибору взаємодії людиною, право на цифрову автентичність джерел та право на нейтральну цифрову інфраструктуру були доведені не тільки як теоретичний концепт, а реально існуючі і такі, що потребують правової регламентації і подальшого закріплення.

ПОДЯКИ: Немає

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: Немає

Список використаної літератури:

1. Венгер В., Кошман А. Права людини в цифрову епоху: процедурні гарантії та судовий захист. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2025. Том 16. С.18-28. DOI: 10.18523/2617-2607.2025.16.18-28
2. Ірха Ю.Б. Загрози правам і свободам людини в епоху штучного інтелекту. *Інформація і право*. № 4 (55), 2025. С. 95-109. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4\(55\).346356](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346356)
3. Дубняк М.В. Переосмислення прав людини в еру штучного інтелекту: *dia-rights* як концепт. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*» № 3 (71), 2025. С. 118-126. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.3.17>
4. Kostenko O. AI law model for ethical legislation: strategic recommendations for the regulation of artificial intelligence. SciFormat Publishing Inc. DOI: 10.69635/978-1-0690482-5-7. p.272.
5. С. Кравчук, С. Василенко. Суб’єктивні права людини в цифрову епоху. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки” № 2 (46), 2025. С. 146-156. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2025.46.146>
6. Берназюк І.М. Штучний інтелект і права людини: виклики для Європейської конвенції з прав людини. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 03, 2025, частина 1. с. 89-99 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.12>
7. Горгіладзе Н. Р. Механізми юридичного захисту людини від неправомірного використання її біометричних даних у системах штучного інтелекту. *Академічні візії*, (49), 2025, С. 1-11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17673664>
8. Лабик А. Право на пояснення алгоритмічних рішень у системі цифрових прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. Том 5 № 92, 2025, С. 209-213 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.29>

9. Базалицький В. Дотримання прозорості в обробці персональних даних за допомогою штучного інтелекту. *Академічні Візії*. 2024, № 32. (n.pag). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11544316>

10. Nachkevych A. The emergence of the human right to safe artificial intelligence, *Law and innovative Society*, 2 (23), 2024, 32-40. DOI: [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-2\(23\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-2(23)-3).

11. Чудик Н. Етико-правові аспекти впровадження систем штучного інтелекту: балансування технологічного прогресу та фундаментальних прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 3 (39), 2024. С. 42-47. DOI:10.35774/app2024.03.042

12. Artificial Intelligence Act (EU). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828. *Official Journal of the European Union*, L 1689, 1–173. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng#ntc1-L_202401689EN.000101-E0001

13. Савінова Н.А. Маніпулювання свідомістю з використанням візуальних продуктів ШІ: кримінологічні рефлексії. *Україна в умовах соціальної та цифрової трансформації: теоретичні моделі правового регулювання штучного інтелекту* : матеріали наук.- практ. конф. (Київ, 5 листоп. 2025 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М. В. Дубняк, С. О. Дорогих, І. Ф. Корж, В. М. Фурашев. Київ; Одеса : Фенікс, 2025. с. 38-42
Режим доступу:

URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_05.11.2025_1.pdf

14. Case of ships waste oil collector b.v. and others v. the Netherlands (2799/16 and 3 others) from 01.04.2025. Режим доступу:
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22fulltext%22:%5B%22artificial%20intelligence%22%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-242521%22%5D%7D>

15. О. Кутувий, С. Бурма. Штучний інтелект в практиці та рішеннях Європейського суду з прав людини, *Ерліхівський журнал*. 2025. Випуск 12. С. 34-44. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlachsjournal-2025-12.05>

16. State v. Loomis.130 Harv. L. Rev. 1530
URL: <https://harvardlawreview.org/print/vol-130/state-v-loomis/>

17. R. Swan. Did Waymo misidentify an S.F. doctor as a terrorist? New lawsuit alleges discrimination. *San Francisco Chronicle*. 2025. (n. Pag.).
URL: <https://www.sfchronicle.com/sf/article/waymo-doctor-terrorist-21141766.php?utm>

18. D. Milmo. Facebook's job ads algorithm is sexist, French equality watchdog rules. *The Guardian*. 2025. (n.pag) URL: <https://www.theguardian.com/world/2025/nov/05/facebook-job-ads-algorithm-is-sexist-french-equality-watchdog-rules?utm>

19. Lexos Media IP LLC v. Overstock.Com Inc, U.S. District Court for the District of Kansas, №. 2:22-CV-02324

20. Gauthier v. Goodyear Tire & Rubber Co, U.S. District Court for the Eastern District of Texas, №. 1:23-CV-00281

21. Park v. Kim, 2nd U.S. Circuit Court of Appeals, №. 22-2057

22. Merken S. Another NY lawyer faces discipline after AI chatbot invented case citation. URL: <https://www.reuters.com/legal/transactional/another-ny-lawyer-faces-discipline-after-ai-chatbot-invented-case-citation-2024-01-30/>

23. Muyter De L., Day J. The EU Court of Justice rules on zero-rating practices under the Net Neutrality Regulation. URL: https://www.ibanet.org/article/90AE1CA4-0BCF-4AF8-B7DF-C798C9972559?utm_source=chatgpt.com

Марія Вікторівна Дубняк

кандидат юридичних наук

завідувач наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права Наукового центру цифрової трансформації і права Державної наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України”

04053, Україна, м. Київ, пров. Несторівський, 4

email: mv.dubniak@gmail.com

Mariia V. Dubniak

PhD in Law

Head of the Research Laboratory on Artificial Intelligence and Law, Research Center for Digital Transformation and Law, State Scientific Institution “Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine”

4 Nestorivskyi Lane, Kyiv, 04053, Ukraine

email: mv.dubniak@gmail.com

Рекомендоване цитування: Дубняк М.В. Роль судової практики у формуванні змісту нових цифрових прав. *Інформація і право*. № 1(56)/2026. 2026. С. 82-95. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1\(56\).357247](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1(56).357247).

Suggested Citation: Dubniak M.V. (2026) The Role of Judicial Practice in Shaping the Content of New Digital Rights. *Information and Law*. 1(56)/2026. 82-95. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1\(56\).357247](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2026.1(56).357247).

Дата надходження статті до редакції: 09.03.2026 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.03.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення): 01.04.2026 р.

~~~~~ * * * ~~~~~